

Shaxnoza MARDIYEVA,
Samarqand davlat chet tillar instituti dotsenti, PhD
E-mail: shaxnozamardiyeva123@gmail.com

JTSBMQTMOI professori O.Haitov taqrizi asosida

TYUTOR FAOLIYATI JARAYONIDA TALABANING PSIXIK XUSUSIYATLARINI ANIQLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH

Annotatsiya

Ushbu maqolada tyutor so'zining kelib chiqishi va oliy ta'limda tyutorning talabalar bilan olib boradigan vazifalari. Talabalarning psixologik xususiyatlarini (temperament, xarakter)ni to'g'ri aniqlash va muloqot jarayonini to'g'ri tashkil etish haqida yoritilgan. Shuningdek, tyutor faoliyati jarayonida talabani psixik xususiyatlarini aniqlashda interfaol usullardan foydalanish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tyutor vazifalari, tyutor rollari, ta'lim tizimi, notiqlik mahorati, shaxsning psixologik xususiyati temperament, xarakter, tyutor notiqligi.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОПРЕДЕЛЕНИИ ПСИХИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК СТУДЕНТА В ПРОЦЕССЕ ПРЕХОДЯЩЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В данной статье рассматривается происхождение слова репетитор и обязанности репетитора в высшей школе со студентами. Выделены правильная идентификация психологических особенностей студентов (темперамента, характера) и правильная организация процесса общения. Также освещены вопросы использования интерактивных методов для определения психологических особенностей учащегося в процессе репетиторской деятельности.

Ключевые слова: Задачи тьютора, роли тьютора, система образования, речевые навыки, психологические особенности личности, темперамент, характер, речь тьютора.

USING INTERACTIVE METHODS IN DETERMINING THE PSYCHIC CHARACTERISTICS OF THE STUDENT IN THE PROCESS OF TRANSITORY ACTIVITY

Annotation

This article considers the origin of the word tutor and the responsibility of a tutor in higher education with students. The correct identification of the psychological characteristics of students (temperament, character) and the correct organization of the communication process have been identified. The issues of using interactive methods to determine the psychological characteristics of a student during tutoring activities are also covered.

Key words: Tasks of the tutor, roles of the tutor, education system, speech skills, psychological characteristics of the individual, temperament, character, speech of the tutor.

Kirish. Bugungi kunda barcha davlatlar qatori bizning yurtimizda ham ta'limga va uni mazmunli tashkil etish, sifatini yuqori bosqichga ko'tarish uchun qator islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5447-son Farmonida "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi qaror va farmoniga muvofiq Respublika Oliy ta'lim tizimida "tyutor" lavozimi joriy qilindi va nizomi ishlab chiqildi. Bugungi kunda tyutorlar faoliyati Respublika Oliy ta'lim tizimi va talabalar hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Xo'sh tyutor so'zining kelib chiqish tarixiga to'xtalib o'tsak. Juda ko'p manbalarda ta'kidlanishicha, dastlabki tyutorlar XII asrda Angliyaning Oksford va Kembrij universitetlarida paydo bo'lgan. ["Tyutor" atamasi ingliz tilidan olingan va "uy qituvchisi, o'qituvchi, murabbiy, vasiy" degan ma'nolarni anglatadi. "Tyutorlik" so'zi insonning shaxsiy ta'limini qo'llab-quvvatlashni anglatadi. Bu juda nozik, "xususiy" ish faoliyatidir].

Adabiyotlar tahlili. Rus tadqiqotchisi N.V.Ribalkinaning fikriga ko'ra, XVI asr oxiriga kelib tyutor universitet ta'limi tizimida qo'l ostidagi talabalarning tarbiyasiga mas'ul bo'lgan muhim shaxsga aylanadi. XVII asrda tyutor faoliyati ko'lamini yanada kengaytib, endilikda unga ta'lim berish vazifalari ham yuklanadi. U talabaga qaysi amaliy mashg'ulot va ma'ruzalarga kirishni aniqlab beradi, talabalar darslarni qoldirmay yaxshi o'qishlari va imtihonlarga tayyor bo'lishlarini nazorat qilib boradi. XVII asrdan boshlab tyutorlik tizimi rasman ingliz oliy ta'limi tizimining ajralmas qismi sifatida tan olina boshlagan. Bugungi kun ma'lumotlariga qaraganda, zamonaviy Oksfordda 90 foiz,

Kembrijda esa 75 foiz tyutorlar 1 yoki 2 talaba bilan ish olib boradi. Ular maxsus ma'lumotga ega bo'lmasalarda, talabalarga ham o'qish davomida, ham ta'til paytida rahbarlik qilish, ma'nan ustozlik qilish kabi vazifalarga mas'ul. Bugungi kunda, tyutor ishining asosiy shakli talaba bilan individual va jamoada ishlash yoki unga ta'lim-tarbiya maslahatchisi bo'lishdan iborat. Bugungi kunda tyutorga yetakchilik, tashkilotchi-lik, tashabbuskorlik, intiluvchanlik, notiqlik mahorati, muloqotga kirishish, zamonaviy axborotkommunikatsiya va innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha malakaga ega bo'lish, ta'lim-tarbiya jarayoniga doir normativ-huquqiy hujjatlarni bilish kabi bir qator umumiy talablar qo'yiladi.

Tahlil va natijalar. Tyutorlik faoliyatini belgilash va ularni aniq maqsad sari intilishlari, tyutorlar uchun ishlab chiqilgan nizomda ularning majburiyatlari ko'rsatib o'tiladi. Unda tyutorga shunday ta'rif beriladi. Tyutor -bu oliy ta'lim muassasasida faoliyat yuritadigan, tegishli malaka talabalariga javob beradigan, yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan xodim bo'lib, o'ziga birlashtirilgan guruh talabalarining ta'lim olishlarida, shuningdek, darsdan bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etishlarida ko'maklashadi, ularni insonparvarlik adolat, mehnatsevarlik, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, beshta muhim tashabbus doirasida tashkil etilgan to'garak va klublarga jalb etish, ta'lim olish jarayonida yuzaga keladigan barcha masala va muammoni o'rnatilgan tartibda bartaraf etishga qaratilgan faoliyatni olib boradi. Tyutorlar o'ziga berkitilgan har bir guruh talabalarini psixik xususiyatlarini ya'ni temperament va xarakterini yaxshi bilishi lozim.

Tyutorlar talabalar shaxsini ob'ektiv baholashlari, xattixarakatlarning haqiqiy motivlarini (sabablarini) aniqlashlari va xulq atvorining keyingi o'zgarishlarini oldindan tasavvur qilishlari uchun birinchi navbatda ularning quyidagi o'ziga xos ruhiy xususiyatlarini bilishlari lozim: talabani oilaviy ahvoli, oiladagi moddiy, madaniy va ijtimoiy muhitini, bolaning oiladagi ijtimoiy o'rmini;

bolaning sog'ligi va hozirgi vaqtgacha bosib o'tgan hayot yo'li haqidagi asosiy biografik ma'lumotlarni;

talabalarining guruh jamoasida tutgan o'rini, obro'sini, ya'ni shaxslararo munosabati tizimidagi mavqeini. Bola guruhda "yo'l boshchi" (lider), "yoqimli", "munosabatlardan chetda qolgan" yoki "ko'pchilik tomonidan inkor qilingan" kabi mavqelarga ega bo'lishi mumkin. Tyutorlar ayniqsa munosabatdan chetda qolgan yoki inkor qilingan talabalarga alohida e'tibor berib, guruh jamoasida ularning mavqeini yaxshilash choralari ko'rishlari maqsadga muvofiqdir;

talabalarining bilish jarayonlarining (diqqati, xotirasi, tafakkuri va x.k.) o'ziga xos xususiyatlarini;

talabalar his tuyg'ulari va irodaviy sifatlarini;

Ma'lumki, sangvinik temperamentli talaba yangi sharoitlarga tez moslashadi, odamlar bilan tez til topa oladi, muloqotga kirishuvchan, sangviniklarda xis-tuyg'usi tez hosil bo'ladi va tez almashadi, mimikalari boy, harakatchan, irodali. Jiddiy g'oya, maqsad, ijodiy faoliyat bo'lmagan holatlarda sangviniklarda noturg'unlik, yuzakilik shakllanishi mumkin.

Xolerik temperamentli talaba yuqori darajada qo'zg'aluvchan, juda emotsional, jushqin, impulsiv (o'ylamay harakat qilish) ga moyil bo'ladi. Ular qiziqqon, jaxli tez, maqsadga intiluvchan, ishbilarmon kishilardir. Xolerik temperamentining namoyon bo'lishi shaxs yo'nalishiga bog'liq bo'ladi.

Ijtimoiy yetuk shaxslarda xoleriklik uning tashabbuskorligida, ishchanligida, prinsipiialligida namoyon bo'ladi. Agar shaxs ma'naviy jihatdan boy bo'lmasa, xolerik temperament ularning jaxli tezligida, affektivligi va agressivlik kabi salbiy xislatlarida namoyon bo'lishi mumkin.

Flegmatik temperamentli talaba odatda sokin, xotirjam, bosiq, emotsional holatlari ifodalanishi yuzidan bilinmaydigan, affektiv holatlarga moyil bo'lmaydi. Sharoitga qarab ba'zi hollarda flegmatiklar ijobiy, jumladan qat'iyatli, fikrlar chuqurligi, maqsadga yo'nalganlik kabi xislatlarga ega bo'lishlari mumkin. Ba'zi hollarda esa yalqovlik, atrofdagi bo'layotgan hodisalarga befarqlik, irodasizlik kabi salbiy sifatlariga ega bo'lishi ham mumkin. Flegmatiklarda xulq-atvorining yangi formalari sekin shakllanadi, ammo ular juda turg'un bo'ladi.

Melanxolik temperamentli bola xatti-xarakatlari ko'pincha tashqi ta'sir kuchiga mos bo'lmaydi. U juda ta'sirchan, kuchli ta'sir ularida davomli tarmoqlanish hosil qilishi mumkin. Oddiy sharoitlarda melanxolik o'zini yaxshi tutadi, lekin murakkab sharoitlarda ular qo'rqoqroq, hayajonli, tortinchoq bo'lishi mumkin. Har bir talabani ta'lim-tarbiya jarayonida temperament xususiyatlarini hisobga olish ularga individual yondashish, ya'ni har bir talabaga o'ziga xos munosabat o'rnatish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda ta'sirchanlik darajasi yuqori bo'lgan melanxolik va xolerik temperamentli talabalar bilan xotirakorona muloqotda bo'lish joiz hisoblanadi.

talabani xarakter xususiyatlari ham tyutorlar bilishi zarur bo'lgan sifatlardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari

ADABIYOTLAR

1. Ostanov Anvar Teshavoyevich, Misirov Islom Pardaboyevich. //Tyutorlik faoliyati va unga qo'yiladigan talabalar. "Ma'naviy barkamol yoshlar yangi O'zbekiston buniyodkori" Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. 2024y. 307-311-betlar.
2. Mardiyeva Shaxnoza Amirovna. //Talabalar jamoasida liderlik qobiliyatini namoyon bo'lishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya ilmiy jurnal. –Buxoro. 2023. 3-son. 39-44 – B.
3. Avlayev. O.U., Butayeva U.A. Talaba psixologik kamoloti masalasi. Academic "Ma'naviy barkamol yoshlar yangi O'zbekiston buniyodkori" Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. 2024y. 311 research in educational sciences, 2(5), 4-11.
4. Grishina.E.A., Grishina.S.B., Vvedenie v psixologo - pedagogicheskuyu deyatel'nost: ucheb -metod. posob. dlya stud., obuch – sya po ped.
5. spetsialnostyam. / –Leninsk. –2008. S.73
6. Mardiyeva.Sh.A. //Talabalar jamoasida liderlik qobiliyatini shakllantirishda psixologik treningdan foydalanish imkoniyatlari. O'ZMU xabarlar, Respublika ilmiy jurnal.–Toshkent. 2022. <https://science.nuu.uz>.

talabani o'ziga munosabati, ya'ni o'z-o'ziga bergan bahosi ham muhim o'rin tutadi. Bulardan ba'zilariga to'xtalib o'tsak. Har bir kishi o'zi haqida ma'lum tasavvurga ega bo'lishi, u boshqalar tomonidan berilgan baholarga, o'zi erishgan yutuqlarga tayanib o'ziga baho beradi. Bunday baho uch xil bo'lishi mumkin:

1) to'g'ri baxo;

2) biroz oshirilgan yoki biroz pasaytirilgan baho;

3) me'yordan ortiqcha oshirilgan yoki aksincha.

Bulardan birinchisi eng ijobiy baho, ammo hayotda unchalik ko'p uchramaydi. Ko'pchilik talabalar o'zlarining imkoniyat va xususiyatlarining ijobiylikini biroz oshirib yoki pasaytirib baholashga moyil. Uchinchi tipdagi baho ham ko'p bo'lmasa ham uchray turadi. Shaxsning o'ziga bergan bahosi uning xulq-atvoriga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Talabani o'zini qanday tutishi, muomalasi, intiluvchanlik darajasi va ta'sirchanligi ko'p jixatdan o'ziga bergan bahosining darajasiga bog'liq. Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagog e'tiborining markazida ayniqsa me'yordan oshirib yoki pasaytirib o'zini baholovchi talabalar bo'lishi zarur. Chunki ulardan birinchisi tarbiyaviy ta'sirga sezgirlik darajasi past bo'lsa, ikkinchisi o'zlarini juda past baholaganligi uchun ham har qanday tanqid, tanbehlariga o'ta ta'sirchan bo'lishadi. Ular shaxsning ijobiy rivojlanishi uchun ularning o'ziga bo'lgan munosabatini o'zgartirishning tadbirlarini belgilash va bu yo'nalishda qator ishlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

O'qituvchining bilishi zarur bo'lgan xususiyatlar tarkibiga talabalarining ehtiyojlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va dunyo-qarashini ham kiritish mumkin. Bu o'rinda shuni alohida ta'kidlab o'tish lozimki, ruhiy sog'lom bo'lgan bolalar ichida umuman qobiliyatsiz talabalar bo'lmaydi. Talabalarining yosh xususiyatlarini hisobga olish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Har bir yosh davri muayyan psixologik xususiyatlarga ega bo'ladi. Ayniqsa o'smirlik yoshi - o'tish davri sifatida tyutorlardan o'ziga xos munosabatda bo'lishni talab qiladi. Biz yuqorida to'xtalib o'tgan shaxs sifatleri o'qituvchilar bilishi va ta'lim-tarbiya jarayonida hisobga olish zarur bo'lgan talabalar ruhiy xususiyatlarining hammasini qamrab ololmaydi. Balki ularning bir qismi bo'lib bizning fikrimizcha asosiylarini tashkil qiladi.

Shaxsning hamkorlik faoliyatini ta'minlovchi asosiy mexanizm ularning munosabatlarini qanday tarzda tashkil etilganligi, muloqot o'rnatish malakasi, muloqot takti, munosabatlarning insonparvarlik xususiyatiga egaligi, muomalaga qiziqishlari va boshqa jihatlar bilan ham belgilanadi. Tyutor talabani xarakter xususiyatlarini va temperament sifatlarini aniqlashda bir qancha usullardan foydalanish mumkin.

Shaxs temperamentini va uni aniqlash testi;

Kishining o'z-o'ziga bahosini aniqlash uslubi;

Muloqot va tashkilotchilik qobiliyatlarini aniqlash uslubi;

Talabani guruh jamoasidagi mavqeini aniqlash kabi usullardan faoydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Tyutor foydalangan usullardan olgan natijalarni inobatga olgan holda ular bilan munosabatga kirishi, ma'lum bir vazifa va ma'sulliklarga jalb qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa. Tyutor bugungi kunda talaba-yoshlarni jamiyatda o'z o'rnlarini topishi va o'zligini anglashga ko'maklashuvchi hissiy yaqin insoniga aylanib ulguradilar.